

*Милан Игрутиновић, Горан Николић**

ГЛОБАЛНИ ПОЛОЖАЈ ЕУ – ПОЛИТИЧКИ И ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ**

Сажетак

Финансијска криза је Европу погурала ка интроспекцији, ка ревизији сопственог економског поретка и односа и последично смањила вољу за промишљањем свог спољно-политичког положаја. Укључивање у светске привредне токове радне снаге већег броја земаља, пре свих Кине, Индије, Бразила, ресургенција Русије у финансијском и војном смислу – њихов свеукупни политичко-економски раст нужно је довео до релативног опадања моћи традиционалних западних сила. У овом раду је изнета квантитативна анализа актуелних економских трендова који говоре у прилог тези о релативном економском паду, као и пресек спољно-политичког положаја ЕУ. Рад такође показује да досадашњи модел утицаја путем пројекције нормативне моћи не даје жељене резултате нити пружа могућности развоја услед специфичне генезе и развоја пост-колонијалног и пост-империјалног света.

Кључне речи: ЕУ, финансијска криза, глобални чинилац, нормативна моћ.

* Институт за европске студије, Београд.

** Рад је део пројекта *Србија у процесима европских интеграција: глобални контекст, институције и идентитет* који под бројем 179014 финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Увод

Положај Европске уније као аутономног чиниоца у савременом свету је још увек тема која је теоријски отворена и методолошки недостатна. То није последица само специфичног правног и политичког бића ЕУ и њеног наднационалног карактера већ и развоја других глобалних чинилаца те промена система које са тиме долазе.

Флуидан и релативно слаб положај у глобалном пољу је у последњих неколико година додатно уздрман и ограничен финансијском кризом и сумњом у општи политички и економски модел који је до тада пропагиран, како према сопственом друштву тако и према споља. Капитализација промена насталих на истоку Европе након 1989. која је дошла путем испољавања меке моћи испрва је дала основ за наду да ће се на сличан логички начин моћи капитализовати процес глобализације. Међутим, наспрам ослабљених земаља Источне Европе које су „бежале“ од совјетске доминације глобализациони процеси су створили економске цинове, махом у региону Источне Азије, које немају значајних безбедносних брига и стичу све већу спољнополитичку самоувереност.

Из специфичних разлога присутних при стварању уније сасвим је лако повући закључке да је ЕУ структурно неспособна да се наметне као важан геополитички фактор у традиционалном смислу, као фактор који може да комбинује дипломатски притисак и кредибилну војну претњу ради постизања циљева. Релевантним политичким елитама је то било јасно, па су темељи спољнополитичког ангажмана нађени у премисама нормативне моћи као стратегије избора за јачање глобалног утицаја ЕУ.¹ Рад ће показати да је та стратегија данас више производ нужде него свесног избора као и да ни изблиза не даје резултате који би оправдали пуни ослонац на њу. У комбинацији са нехативним економским изгледима можемо приметити тренд слабљења глобалне позиције ЕУ у пуном смислу.

1 Видети нпр. Ian Manners, "European Union 'Normative Power' and the Security Challenge," *European Security* 15, no. 4 (December 2006), 405–421, Zaki Laidi, *Norms over Force: The Enigma of European Power* New York, Palgrave Macmillan, 2008.

Економски показатељи опадања утицаја ЕУ

У саопштењу Европске Комисије (новембар 2012) наглашава се да ће рецесија бити дубља него што се очекивало, те раст спорији. ЕУ ће имати контракцију од 0,3% у 2012. и благ раст у 2013. (0,4%).² Међутим, децембарска процена Европске централне банке указује да у Еврозони раста неће бити до 2014. године. Наиме, пад БДП-а ће за 2012. износити 0,5% а за 2013. 0,3%.³ Треба рећи да су и претходна, као и 2010, биле године спорог привредног раста (1,5%, односно 1,9%), док је контракција 2009. била чак 4,2%. И остали индикатори за ЕУ су онеспокојавајући. Стопа незапослености септембра 2012. износила је 10,6%; истог месеца 2011. 9,8%, а четири године раније незапосленост је износила само 7,1%.⁴ Пре пада у септембру 2012. (у односу на месец раније) од 2,3%, индустрија ЕУ27 је била на просечном нивоу из 2005, и за десетину виша него за време рекордно ниског нивоа у марту 2009. У односу на септембар 2011. индустријска производња у ЕУ нижа је за 2,7%.⁵ Реалан промет у трговини на мало већи је за 0,3% на међугодишњем нивоу у септембру 2012. Иначе, у последњих скоро шест година реални ниво промета у малопродаји је практично непромењен, а у односу на просек 2005. већи је за само 5%.⁶

И најновији извештај ММФ (*World Economic Outlook 2012*) даје сличне процене, које су засноване на претпоставци да ће европски политичари предузети хитне мере како би се одагнала неизвесност на тржиштима. Дакле, тренутно побољшање на финасијским тржиштима могло би бити само привременог карактера. Ситуацију за извозно оријентисани део привреде ЕУ отежава и спор раст волумена глобалне тр-

2 Matina Stevis, "EU Slashes Growth Forecasts", *Wall Street Journal*, 7.11.2012. <http://online.wsj.com/article/SB10001424127887323894704578104561905104482.html> 7.11.2012.

3 <http://www.telegraph.co.uk/finance/financialcrisis/9727262/ECB-eurozone-will-not-grow-until-2014.html> 7.12.2012.

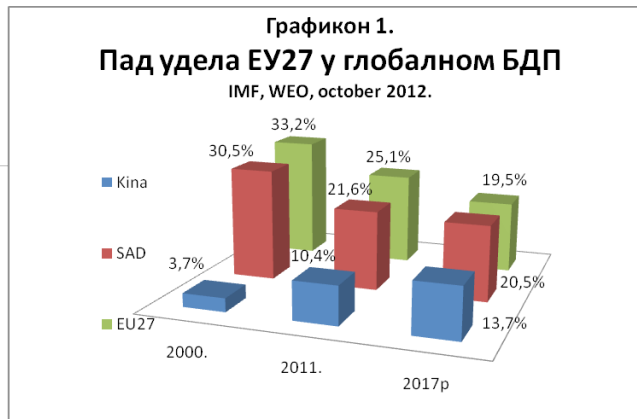
4 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-31102012-BP/EN/3-31102012-BP-EN.PDF

5 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-14112012-AP/EN/4-14112012-AP-EN.PDF

6 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/4-07112012-AP/EN/4-07112012-AP-EN.PDF

говине (3,5% и 4,2% 2012. и 2013), док практична стагнација цене нафте делује у супротном смеру.⁷ У најновијем, октобарском извештају, ММФ велику пажњу посвећује ЕУ („епицентар кризе“) наводећи да ризици и проблеми у вези судбине евра посебно подстичу финансијску нестабилност. Одлуке учињене на јачању фискалне дисциплине, као и у вези јединствене европске банкарске супервизије су, по ММФ-у, охрабрујуће.

Релативно слабљење ЕУ је тренд који траја дуже од деценију. Дуго су јефтино и неразборито кредитирање прикривали слабост, односно смањењу конкуритивност европске индустрије, све док економска криза није оголила размере проблема, пре свега у земљама ЕУ са високим платнобилансним дефицитима (на највећем удару су периферне земље ЕУ, тзв. *PIIGS*). Већина земаља ЕУ има високе јавне дугове и велике фискалне дефиците, али кључна ствар која разликује економије које су у тешкој кризи од осталих привреда ЕУ јесте висина спољнотрговинског (или тачније платнобилансног) дефицита, тј. колико увоз надмашује извоз. И ту је кључни проблем доброг дела Европе, односно ЕУ, опадање конкуритивности њене индустрије, и то у корист источне Азије, и пре свих Кине. Последица је пад удела индустријске производње ЕУ у глобалној индустрији, и последично пад удела БДП ЕУ у процењеном светском БДП (због великог удела услужних активности у БДП овај показатељ показује мање драматичне тенденције за ЕУ од првог).

⁷ IMF, *World Economic Outlook*, 2012. p. 2.

Као што се види на Графикону 1. БДП ЕУ константно пада од 2000. (када је износио 33,2%) и процењује се (ИМФ, 2012), да ће после четвртинског удела 2012. пасти на 19,5% 2017. Истовремено, али нешто спорије, опада удео САД док се учешће Кине у светском БДП снажно повећава. Када је у питању индустрија, током прве деценије 21. века пораст индустрије у Кини износио је фантастичних 181% (1977-2012. најмоогољуднија држава је повећала индустрију педесет пута!), у САД скромних 11%, у Немачкој само 3%, док је у Француској, Британији и Италији бележен пад од 1%, 10% и 15%, респективно. Удео ЕУ и САД у глобалној индустријској производњи следствено томе опада у корист Кине. Наиме, ЕУ27 и САД су 2000. чиниле 27%, односно 26% светске индустрије, а Кина 7%, док се 2012. процењује да ЕУ ствара петину, САД шестину, а Кина 21% глобалне индустријске продукције. Удео индустрије у БДП САД тренутно износи 12%, у Кини чак 29%, Немачкој 19%, Јапану 18%, Француској или Британији само по 10%.⁸ Индустрија (са рударством и енергетикиком), уз аграр чини привредне делатности које креирају у просеку знатно виши ниво додате вредности него остале привредне гране. Развој индустрије креира развој у другим гранама, јер креирајући новостворену вредност ствара простор за већи обрт у услужним делатностима, посебно трговини, финансијама и угоститељству, и боље финансирање јавних функција.

Када су у питању стране директне инвестиције (СДИ) после снажног пада 2010. дошло је до дуплирања 2011. Токови инвестиција из ЕУ27 су достигли 370 милијарди евра 2011. (и још су увек нижи од 383 милијарде из 2008), после пада са 316 2009 на 146 2010. Приливи СДИ у ЕУ27 из ”остатка света” били су 225 милијарди евра 2011, после пада са 234 милијарде у 2009. на 104 милијарде у 2010. ЕУ је нето-инвеститор као и ранијих година.⁹ Ипак, значај ЕУ27 као инвеститора опада од почетка кризе. Наиме удео у приливу глобалних СДИ је опао за трећину (са 43,2% на 26,7% глобалних СДИ),

8 Marc Levinson, ”U.S. Manufacturing in International Perspective”, *Congressional Research Service*, Washington, 2012. p. 3-4.

9 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/2-13062012-BP/EN/2-13062012-BP-EN.PDF

док је и одлив инвестиција из ЕУ драстично смањен (удео ЕУ се смањило са чак 58% 2007. на 34,7% 2011).¹⁰

И удео ЕУ у глобалној трговини је у паду.¹¹ Наиме, у периоду 2006-2011. учешће ЕУ27 у укупној светском робном извозу опада са 17,3% на 15,2%, а у увозу са 19,1% на 16,7% 2011.¹² Иначе, трговина робама је око три пута већа од међународне трговине услугама, где ЕУ доминира (са уделом у глобалном извозу услуга од чак 42%, и увозу од 40% 2011) будући да се услуге теже крећу ван националних граница). Екстерна робна трговина ЕУ27 износила је 3267 милијарди евра 2011, што је рекордни ниво и за извоз и увоз. После пада размене током 2009, екстерни робни извоз ЕУ27 достигао је рекордних 1554 милијарди евра 2011, што је раст од 14.5 % у односу на 2010, док је робни увоз порастао за 11.9 %, на 1713 милијарди евра ("унутрашња спољна трговина" ЕУ интра-траде, је износила 2804 милијарди евра 2011, што је скоро два пута више од екстерног извоза, и то у свакој чланици осим Британије). САД су најважније увозно тржиште за робе из ЕУ, али опадајуће (са 27.8 % 2001. на 16.8% десет година касније). Кина је трећа дестинација за робни извоз ЕУ (8,8% извоза ЕУ27), а Швајцарска друга (9%). Када је увоз у питању најважнија је Кина, где је забележен раст од 3,5% током 2011, што је најспорији раст у последњој деценији (осим пада 2009.) Увоз из Русије порастао је за 24.4%, те је Русија друга по увозу за ЕУ, а САД трећа.¹³

Донекле је парадоксално да криза доноси напредак у евро-интеграцијама. Договорена је банкарска унија. Пре то-

10 <http://www.oecd.org/daf/internationalinvestment/investmentstatisticsandanalysis/FDI%20in%20figures.pdf>

11 International Trade Statistics 2011, WTO, p. 208. http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2011_e/its2011_e.pdf External and intra-European Union trade, Monthly statistics, Issue 12/2011, EUROSTAT, p. 18. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/international_trade/documents/ExtraIntraMonthlyEUTrade_ENVol12-20111.pdf

12 У првих осам месеци 2012. екстерни робни извоз ЕУ растао је 11%, а увоз за 4%. Имајући у виду спорији раст волумена робног извоза у свету, а бржи увоз може се очекивати благи раст удела ЕУ у извозу и пад у увозу у 2013. под условом да се одрже трендови из првих осам месеци 2012. године. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/6-16102012-BP/EN/6-16102012-BP-EN.PDF

13 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/International_trade_in_goods

га, усвојени су, или су на путу усвајања: ‘Уговор о стабилности’ (*Stability Pact*), Европски фонд за финансијску стабилност (European Fund for Financial Stability), Европски стабилизациони механизам (European Stability Mechanism), појачано дејство Европске централне банке (European Central Bank), Европска агенција за дуг (*European Debt Agency*). Остаје отворено питање евро-обвезница, где се противи Немачка. Расправа о евро-обвезницама неизбежно води постављању основних питања о природи ЕУ. Такве обвезнице би захтевале да европске земље имају увид у потрошњу других европских земаља, што би значило да би свака држава евро-зоне морала да допусти извесну контролу над својим буџетом.

Председник Савета Европе, Ван Ромпуј, предложио је 12. октобра 2012. и додатни механизам за спас евра: оснивање заједничког буџета евро-зоне. Та нова институција би могла позајмљивати новац земљама чланицама, што ти, спречило изненадне економске шокове. Заједнички буџет евро-зоне би се разликовао од стабилизационог фонда у томе што би директно уплаћивао новац земљама којима је помоћ потребна, дакле не би им давао зајмове. Идеја, која се практично своди на креирање *“treasury bills”* ради стабилизације евра публикована је студији Савета ЕУ. Земље у неприликама би имале право *“limited fiscal solidarity”*.¹⁴

Иако се многим чини споро, земље ЕУ, односно евро зоне, изналазе нова решења за кризу суверених дугова и остале економске проблеме који погађају ЕУ. ЕЦБ, чије је руководство од августа 2012. заузело радикалнији курс (‘одбрана евра по сваку цену’), води врло активну монетарну политику и практично монетизују јавне дугове кризом погођених земаља откупљивањем њихових државних обвезница. Капацитети ‘спасилачких фондова’ (ЕФСФ, односно ЕСМ) се ојачавају. Поред тога, како све банке у еврозони практично раде у једној земљи, чини се рационалним решењем креирати банкарску унију. Индикативно је да је председник Европске комисије, Мануел Барозо, описао 12. септембра 2012. пред Европским парламентом, предлог за јединствену

14 Eurozone needs ‘limited fiscal solidarity’, *EU Observer* <http://euobserver.com/economic/11785012.10.2012>.

супервизију банака у ЕУ, као први корак у обновљеним напорима за „федерално уједињену Европу”. Барозо је нагласио да је план за интегрисанију централну банкарску регулативу, кључни део напора да се заустави дужничка кризу у региону. Он је, такође, отворио врата новој расправи о ревидирању Лисабонског уговора, употребљавајући и реч “федерација” како би описао свој крајњи циљ. Дубља економска и монетарна унија може се покренути под садашњим уговором, али се може финализирати само са променама тог уговора. Барозо, чији други мандат истиче крајем 2014, такође је рекао да следећи председник треба да има више демократског легитимитета, а да би политичке групације у ЕУ требало да предложе једног кандидата пре следећих избора за парламент.

И поред велике медијске помпе око пропасти евра, није спорно да еврозона као целина има способност да реши кризу суверених дугова. ЕЦБ, као и ФЕД, има могућност да штампа новац, и сама децидна одлука да то учини знатно је смањила трошкове позајмљивања земаља попут Италије или Шпаније. Ипак, реално питање је да ли периферне економије ЕУ могу постати успешне, односно компетитивне остајућу у еврозони.¹⁵ ЕЦБ је, упумпавајућу неколико хиљада милијарди евра у систем, попут ФЕД, деловала брзо и управо потврдила да ће учинити све што је потребно да се избегне пропаст евра. По свему судећи, Немачка ће остати главни благајник Европе, који ће стално тражити строге мере штедње и реформе, али ће увек бити спремна да плати колико је потребно да се еврозона одржи. Наиме, немачки модел привреде заснован на извозу почива на еврџу, док су немачке банке увелико присутне у задуженим земљама, па ће их немачки порески обвезници морати да спашавају уколико то не успеју земље попут Италије или Шпаније.¹⁶ У том контексту је би-

15 Floyd Norris, "Euro Survives, but Future Is in Doubt" *The New York Times*, October 25, 2012 http://www.nytimes.com/2012/10/26/business/euro-avoids-collapse-but-its-future-remains-uncertain.html?pagewanted=2&nl=todaysheadlines&emc=edit_ee_2012102626.10.2012.

16 Због своје велике зависности од извоза Немачка ће учинити пуно уступака да се избегне распад еврозоне и ЕУ. Треба рећи да је за Немачку од еврозоне важнија слободна трговина у ЕУ и одржавање немачко-француског "пакта", у шта се уклапа и Фридманова теза да смо поново у ери у којој политички фактори доминирају економским одлукама - George Friedman, "Financial Markets, Politics and the New Reality", *Stratfor*, <http://www.stratfor.com/weekly/>

тан закључак из Малабијевој студије где се потенцира да се немачка идеја о решењу кризе практично заснива на томе да Берлин добије *de facto* и *de iure* вето на одлуке националних буџета у замену за евро-бондове и већу интервенцију ЕЦБ, који данас не изгледа немогућ.¹⁷ У погледу решавању акутне кризе изгледи су сада оптимистични за кратки и средњи рок. Остаје да се види да ли ће се та инерција пренети на дубље реструктурирање Лисабонског споразума у смислу даље федерализације уније.

Институционални оквир управљања спољном политиком Европске уније

Од '60-их година 20. века државе чланице тада Европске заједнице су у све већем обиму поверавале надлежности над трговинским пословима заједничкој организацији, као и послове хуманитарне помоћи и економског развоја трећих земаља. У институционалном смислу овим пословима се управљало комунитарним методом. Са друге стране, сасвим мале надлежности бриселске администрације у спољној политици су остале под међувладиним методом одлучивања. Доношењем Мастрихтског уговора 1992. постојеће спољнополитичке надлежности су учвршћење доношењем Заједничке спољне и безбедносне политике (ЗСБП, *Common Foreign and Security Policy*) која је омогућавала акције уније у мање значајним областима попут стављања појединаца на листе терориста или организовање мисија за управљање кризама. Трговинске и спољнополитичке надлежности су остале у знатној мери институционално раздвојене самом чињеницом да оквир Европске заједнице није укинут све до доношења Лисабонског споразума децембра 2009.

Лисабонски уговор није у већој мери променио дефинисани и номинални скуп циљева и тежњи ЕУ исказаних пре свега кроз Заједничку спољну и безбедносну политику. Тај скуп обично укључује промоцију демократије, владавину закона, доминацију наратива о људским правима и доминацију међународног права над националним те мултилатера-

financial-markets-politics-and-new-reality 07.08.2012.

17 Sebastian Mallaby, „Europe’s Optional Catastrophe: The Fate of the Monetary Union Lies in Germany’s Hands“, *Foreign Affairs*, July/August 2012.

лизам као пожељну форму ангажовања међународних политичких чинилаца. Међутим, бројне дебате у годинама пред доношење Лисабонског уговора су показале да су ове основе представљају више изнуђени консензус о минималним заједничким вредностима него свестан избор који треба да пружи одскочну даску за ефикасност ЕУ као глобалног политичког чиниоца.¹⁸

Уговором је установљена позиција Високог представника за спољне послове, који има двоструку функцију у којој делује и као потпредседник Европске комисије. Поред тога, Високи представник стално председава Савету за спољне послове ЕУ, јачајући тиме позицију која је била ротирајућа и намењена за представника земље која је у том тренутку председавала унијом. Даље јачање утицаја положаја Високог представника се огледа и у праву да постави сталног члана у Политичко-безбедносно веће, тело које од успостављања 2001. сачињавају представници држава чланица на амбасадорском нивоу који обезбеђују улогу појединачних држава чланица унутар дебата о спољној политици. Оваква поставка омогућава институцијама и представницима уније да имају водећу улогу у заједничким телима у смислу успостављања дневног реда, свакодневних активности и тема за расправу. Иако су државе чланице појединачно остале последње инстанце у одлучивању, како то већ захтева међувладин метод одлучивања, чини се да доминација у динамици рада прелази на страну заједничких институција. Оваква поставка може у даљем раду изазвати тензије на релацији Брисел – државе чланице јер захтев за једногласношћу одлуке у сваком случају везује руке заједничким институцијама.¹⁹ Поред блокаде у ефективном раду поједине државе увек могу прибећи директном решавању перципираног проблема, заобилазећи заједничке институције.

Лисабонски уговор је омогућио стварање Европске службе за спољне послове, одлуком Савета Европске уније

18 Видети нпр: R.Young, „Normative dynamics and strategic interests in the EU’s external identity“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 42, No. 2, 2004, pp. 415-436; Adrian Hyde-Price, „Normative power Europe: a realist critique“, *Journal of European Public Policy*, Vol.13, No. 2, 2006, pp. 217-234.

19 На ово је упозорено врло рано у: Alvarode Vasconcelos, *After Lisbon: The States of the Union*, EUISS Issues, No. 31, 2010, p. 2; <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/ISSues-31.pdf>, pristupljeno14.11.2012.

из 2010 године.²⁰ ЕССП је основана као аутономна служба одвојена од Генералног Секретаријата Савета ЕУ и Европске комисије. Налази се под формалном надлежношћу Високог представника и дужна је да помаже у испуњавању њихових обавеза у оквиру ЗСБП. Такође је дужна да по потреби асистира дипломатским службама свих држава чланица. Фактичка је чињеница да је управо ЕССП постала чворишна тачка спољнополитичког ангажмана Европске уније, како због тога што има комуникацију и приступ свим релевантним телима тако и због задужења да прави планове дугорочног приступа спољним пословима кроз све надлежности ЕУ које имају додирних тачака са спољним светом.²¹ Ту спадају стратегије које имају углавном спољно-политички карактер - ЗСБП, Заједничка трговинска политика, Европска политика суседства, разни програми помоћи у развоју, хуманитарне помоћи, проширења, али и друге које се обично сматрају интерним: простор слободе, сигурности и правде, пољопривреда, риболов, животна средина, енергија, итд.

ЕССП је формирана око централне администарције у Бриселу и делегатских мисија у трећим земљама које су преузеле надлежности некадашњих мисија Европске комисије. Централна администрација има директорате уређене по географском и тематском принципу (нпр. за мултилатералне послове). Позиције у новој служби су попуњене некадашњим члановима Генералног директората за спољне послове (DGRelex) са новопридошлим службеницима које су послале државе чланице.²² ЕССП нема никакве могућности усвајања и доношења правно обавезујућих аката и у том смислу је ограничена надлежностима тела којима служи као специфични сервис по потреби – Високом представнику, Савету

20 Council Decision 2010/427/EU of 26 July establishing the organization and functioning of the European External Action Service, *Official Journal of the European Union*, L 201/30, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:201:0030:0040:EN:PDF>, 11.11.2012.

21 *A New Responsetoa Changing Neighbourhood: A Review of European Neighbourhood Policy*, Joint Communication bythehigh Representativeof the Unionfor Foreign Affairsand Security Policyand the European Commission, Brussels, 25May2011, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com_11_303_en.pdf, 20.11.2012.

22 Maxime Lefevbreand Christophe Hillion, *The European External Action Service: towards acommon diplomacy?*, SIEPS European Analysis 6, 2010.

и Комисији.²³ У овом тренутку је тешко проценити реалне домете рада овог тела. Прва ревизија пословања ЕССП, како интерна (у смислу финансија и кадрова) тако и екстерна (њена политичка корисност) је предвиђена за 2013. годину. Слободни смо да сада, у светлу кратког функционисања овакве поставке (2010-2012), закључимо да су институције заједничке спољне политике сведене на подстицање координације међу државама чланицама, са мешовитим резултатима. Оне су биле у великој мери неефикасне у питањима спољне трговине, екологије и миграције. Иако су надлежни инструменти за ова питања номинално у спектру надлежности ЕССП, тј. она је задужена да креира кохеренцију заједничких политика у тим областима, та кохеренција је у великој мери изостала.²⁴

На вишем политичком нивоу, улога нових институција ће осликати ширу идеолошку поделу између еврофила и евроскептика. Први ће наглашавати сваки, макар и мали корак напред у расту моћи заједничких тела и успостављању јединственог телефонског броја који је Хенри Кисинџер тражио пре четири деценије, док ће други наглашавати да су државе чланице и даље остале последње инстанце ефективног одлучивања у спољној политици и упућивати на бројне примере нејединственог гласа ЕУ (примери интервенције у Либији, гласање у УН у вези са посматрачким статусом Палестине, итд).²⁵ Раскорак у схватању је више него упечатљив када видимо да Британија планира јачање билатералних веза са Канадом које укључују и дељење простора у амбасадама и заједничке надлежности,²⁶ док министри иностраних послова појединих држава чланица размишљају логиком „криза је наша шанса“ надајући се да ће криза натерати националне

23 Simon Stroh, „Programming financial instruments post-Lisbon: The European External Action Service and the new institutional architecture of EU external action“, Paper for the conference: *The European Union in International Affairs III*, 3-5 May 2012, Vrije Universiteit Brussel.

24 Simon Duke, ‘The European External Action Service: antidote against incoherence?’, *European Foreign Affairs Review*, 2012, 17(1), pp. 45-68.

25 Детаљније о односу национална – заједничка спољна политика видети у: Дејана М. Вукчевић, „Европеизација националних спољних политика – идејни оквир“, *Национални интерес*, вол. 7, бр. 2/2011, стр. 9-28.

26 „Raising red flags: Plan to share embassies with Britain stirs up critics“, *The globe and Mail*, 23 September 2012. <http://www.theglobeandmail.com/news/politics/canada-and-britain-to-run-combined-embassies/article4561954/>, 20.11.2012.

државе да се даље одричу својих спољнополитичких надлежности у корист Брисела²⁷. Није тешко претпоставити да ће судбина заједничке спољне политике понајвише зависити од других, унутрашњих процеса у ЕУ, у институционалној судбини Еврозоне, решењу питања сувереног дуга, питању фискалне федерализације те судбини неколико значајних војно-индустријских пројеката (политика заједничке војне набавке, успех транспортног авиона А400М, итд).²⁸

Нормативна моћ Европске уније – избор или нужда?

Питање спољнополитичке моћи Европске уније се јавило са иницијалним идејама стварања Европске заједнице за угљ и челик и неуспешне креације Европске одбрамбене заједнице (1950-1954). Крах плана о ЕОЗ у француском парламенту је блокирао јавну дебату о томе за следеће две деценије; интеграције су се свеле на питањалиберализације трговине. Питање одбране је остало у домену НАТО-а а спољна политика у домену националних држава уз *ad hoc* сарадњу. Поновни интерес за концептуализацију моћи ЕУ (у том тренутку Европске заједнице) се јавио почетком '70-их, у радovima Франсоа Дишена и Јохана Галтунга.²⁹ Политички услови за промишљање европске моћи су се појавили уласком Британије у ЕЗ, чиме су се две традиционалне силе (Британија и Француска) нашле под заједничким политичким кровом, практичним крајем колонијалних политика, утицајем почетка енергетске кризе и раста цене нафте, детантом на линији Исток – Запад и „отварањем“ Кине. Дишен је стао на

27 Joint Letter on the European External Action Service from the Foreign Ministers of Belgium, Estonia, Finland, France, Germany, Italy, Latvia, Lithuania, Luxembourg, the Netherlands, Poland and Sweden, of 8 December 2011, p. 2, <http://www.eurotradeunion.eu/documents/20111208Lettredes12.pdf>, 22.11.2012.

28 Срђан Кораћ и Александра Булатовић, „Европско одбрамбено тржиште у настајању“, *Међународни проблеми*, вол. LXIII, бр. 1, стр. 7-23.

29 François Duchêne, „Europe’s Role in World Peace“, in Richard Mayne (ed), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, Fontana, London, 1972; François Duchêne, „The European Community and the Uncertainties of Interdependence“ in M. Kohnstamen and W. Hager, *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community*, Macmillan, Basingstoke, 1973; Johan Galtung, *The European Community. A Superpower in the Making*, Allen & Unwin, London, 1973.

становиште да европска моћ може имати само цивилни, тј. не-војни карактер, који као средства испољавања моћи користи мултилатералне уговоре који дестимулишу улогу силе и корист од ње. Галтунг се ослонио на идеју Европе као трећег пута између САД и СССР, силе која жели да мења свет идејним утицајем а не наградом и казном. Индикативно је да су се у истом периоду јавиле утицајне студије о међузависности и мултиполарности света³⁰ као и о мирној транзицији моћи³¹.

Колапс СССР-а је наметнуо потрагу за активнијом рационализацијом положаја Европе у светским односима. Структура Европске уније, додатно формализована у Мадриху 1992. донела је и специфичне идеје и тумачења тог положаја. Основна подлога свих тумачења, која важи и данас је да Европска унија није у пуној мери одговорна за сопствену безбедност будући да је зависна од америчког нуклеарног „кишобрана“ али и осталих конвенционалних ефектива, што је ставља на паралелну линију са Јапаном. Ова премиса умногоме одређује читав тон расправе о природи њене моћи, и била је јасна политичким елитама које су креирале унију.

Жеља да се унија позиционира као нормативна сила је јасно истакнута на самиту у Копенхагену 1973. године где су за базу узети принципи демократије, владавине права, социјалне правде и људских права.³² Ови принципи су преточени у критеријуме за приступ земаља Источне Европе, поново у Копенхагену, 1993. године. Овде бисмо се послужили Лаидијевом дефиницијом нормативне силе као „силе која свој идентитет и стратегију базира на тежњи за постојањем кровних правила која би се примењивале (углавном али не и само) на државе и која (правила) имају три суштинске карактеристике: да су договорена а не наметнута, да су легитимизована преко репрезентативних међународних тела и да их је могуће спровести у свим политичким чиниоцима у систему без обзира на њихов положај. Она тежи интеграцији светског поретка базираног на легитимности правила, предвидљивости понашања и применљивости договорених принципа.“³³

30 Joseph Nye and Robert Keohane, *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1972.

31 Alastair Buchan, *Change without War: The Shifting Structures of World Power*, Chatto & Windus, London, 1972.

32 Ian Manners, н. д., р. 241.

33 Zaki Laidi, н.д., р. 43.

Дужни смо да покушамо да дамо одговор на питање да ли се ради само о жељи да се ЕУ пројектује као нормативна сила или о рационализацији немогућности да се пројектује као традиционална сила у вестфалском смислу. Опште је место да су ужаси Другог светског рата били погонско гориво за стварање наднационалних европских политичких структура. Тежња да се ратови више не понове била је нераскидиво везана са одустајањем од компетитивног милитаризма. Међутим, подела са Јалте и упитна снага Француске и Британије као преосталих континенталних и колонијалних сила чији је светски утицај постепено опадао у прве две деценије након краја рата оставиле су европски континент без значајне аутохтоне војне моћи способне да се носи са две суперсиле.³⁴ Монеов план који је започео изградњу наднационалних институција почев од Европске заједнице за угаљ и челик наменски је циљао издвајање ових кључних индустријских сектора из директне и пуне надлежности националних влада како би се у корену спречила њихова употреба у војне сврхе. Такође, неуспели план о Европској одбрамбеној заједници је требао да реши питање наоружавања Немачке (дела који су окупирани савезници а који је постао Западна Немачка) које би имало само функцију одбране од СССР-а али не и функцију изградње аутономне силе у служби сепаратних немачких интереса. Паралелно са тим САД и СССР су у пуној мери постале детерминишући фактори европске безбедности, односно њени ултимативни жиранти и могући рушитељи.

У овом преплету догађаја се крије изворна дилема – да ли је пројекција моћи која не укључује претњу кредибилном војном силом избор или нужда? У овом случају одговор не може бити дихотоман; једно не искључује друго. Планови послератне изградње наднационалног полита су дошли исувише брзо да бисмо их лако отписали као плод пукне немогућности европских држава да се старају о својој безбедности. Та немогућност није прихваћена ни брзо ни лако. Тек након француског напуштања Алжира и британског војог повлачења са позиција источно од Суеца, што се одиграло '60-их година, јављају се дебате о којима је било речи на почетку

34 У овом контексту СССР морамо посматрати као силу са стране – дебата о европској позицији СССР/Русије је сувише комплексна да ви овде била образлагана.

поглавља. Такође, након краја Хладног рата ЕУ није изабрала пут убрзане и аутономне милитаризације. Тај пут би је свакако водио у политички сукоб са САД, али је он свесно избегнут тиме што је јачање спољног утицаја нађено у периферним компетенцијама које НАТО у суштини не покрива: мировним мисијама, тзв. кризном менаџменту и хуманитарним операцијама. Нормативна основа пројекције моћи је у тим годинама кодификована преко два основна документа – Заједничке спољне и безбедносне политике (1993) и Европске безбедносне стратегије (2003). Обе су доживеле благе ревизије током времена али су до данас остале у бити непромењене. Наравно, структура односа и начини одлучивања унутар ЕУ су били реална препрека пуној војној и спољнополитичкој еманципацији – можемо се сетити поделе на „стару“ и „нову“ Европу током америчке инвазије на Ирак и неспремности нових чланица са Истока да учине искорак који би их одвојио од америчког патроната. Стога, избор метода и вредности за промоцију сопствене спољне политике ЕУ данас можемо пре видети као нужду, не зато што она није ултимативни гарант сопствене безбедности (што може постати ако то изабере, уз одређену цену политичког сукоба са САД) него зато што су ти методи и средства практично најмањи заједнички чинилац око кога су државе чланице спремне да се договоре. Основа спољне политике је тако постала одређена не толико спољним притиском колико унутрашњом структуром и резултатима дуготрајних интерних преговора.

Криза и флукуација глобалне моћи

Скуп економских трендова и показатеља од почетка глобалне економске кризе у јесен 2008. године је обрађен у посебном делу текста. Овде ћемо се задржати на спољнополитичким импликацијама те кризе по ЕУ и њен положај у текућим глобалним процесима. Како бисмо јасније сагледали те процесе морамо прво одредити доминантне форме могуће расподеле моћи на светском нивоу.

Поделу по половима моћи ћемо позајмити од Џолиона Ховорта који је систематизовао пет могућих исхода³⁵. Први је униполарни свет, као наставак видљиве америчке домина-

35 Jolyon Howorth, „The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 3, 2010, pp. 460-462.

ције започете с крајем Хладног рата у ближој и предвидивој будућности. Основни ударац тој хипотези није у расту моћи других глобалних чинилаца него у немогућности Вашингтона да путем војне силе ефективно наметне своју политичку вољу, што су ратови у Ираку и Авганистану убедљиво показали. Док способност да се војно порази противник чија је снага номинално упитна сама по себи није спорна, проток времена након војне победе који није дао никакве опипљиве политичке резултате корисне по САД на тим просторима ставља у сумњу читаву механику испољавања моћи. Дакле, капацитет и даље постоји, али готово сви сумњају у његову ултимативну делотворност. Други је биполарни поредак који би кодификовао економску моћ Кине и створио тзв. Г-2 свет.³⁶ Ова подела би ишла на уштрб економских интереса како ЕУ тако и других чинилаца, а остаје нејасно у којој мери би Кина са тих позиција градила своју војну моћ те да ли би је и како користила. Неполарни поредак би обележио крај америчке хегемоније али без новог успостављеног поретка; неструктурисани утицаји читавог низа чинилаца, не само политичких него и економских и идеолошких би вероватно били међуфаза до креирања новог глобалног баланса, али је сасвим немогуће чак и оквирно предвидети којим методама и са којим исходима би та међуфаза била одређена. Мултиполарни исход је вероватно највише очекивана варијанта, која, међутим, оставља пуно простора за тумачења. Роберт Каган је тврдио да је након победе у рату са Грузијом Русија поново постала сила и тиме вратила свет у равнотежу.³⁷ Амерички Национални обавештајни савет је изложио неколико могућих подела полова у процесу који је нужно насилан, било да су га изазвале тзв. ревизионистичке силе (БРИКС) или су последица еколошких катаклизми.³⁸ Као једину позитивну опцију за Европску унију Ховорт наводи идеју Ђованија Гревџа о интерполарности.³⁹

36 Elizabeth Economy and Adam Segal, „The G-2 Mirage“, *Foreign Affairs*, May/June 2009, Vol. 88, No.3, pp. 14-23.

37 Robert Kagan, *The Return of History and the End of Dreams*, Knopf, New York, 2008.

38 National Intelligence Council, *Global Trends 2025: A Transformed World*, Washington DC, November 2008.

39 Giovanni Grevi, „The Interpolar World: A New Scenario“, *Occasional Paper*, No. 79, EU-ISS, Paris, 2009.

Интерполарност је уређена верзија мултиполарности са нагласком на међузависност у економском смислу коју је донела глобализација у последње две-три деценије. Иако предвиђа паралелно постојање три облика мултиполарности – кооперативни, компетитивни и конфронтациони, Греви инсистира да је кооперативни облик онај коме би ЕУ морала да тежи и да га ствара. Уочавајући сву комплексност текућих промена он се слаже да нема брзих решења, да нема проблема са само једним узрочником и једне валидне идеологије. Међутим, комплексност је можда појава коју академска заједница може да објашњава у целости; политичари ипак не могу. Они морају да идентификују примарне чиниоце, главне узроке и главне токове, чворне тачке преко којих се процеси контролишу и усмеравају у сопствену корист. Иако признаје да је моћ разубуђена, Греви тврди да су државе данас релативно јаче него што се то мислило у времену пре кризе, при томе третира ЕУ као државу тј. као државну структуру. Државна интервенција у финансијском сектору, контрола енергената и протекционистичке тенденције и могућности за њихово спровођење јасно говоре о томе. Интерполарност се разликује од неполарности управо у том сегменту што тврди да и даље не постоје центри моћи довољно јаки да имају исти утицај као државе (мултинационалне компаније, НВО, терористичке групе, медијски конгломерати итд). Од мултиполарности се разликује по томе што инсистира на очувању веза које је створила глобализација и које би биле употребљене за решавање заједничких или појединачних проблема. Греви сматра да је, због сопственог искуства ЕУ у врло повољној позицији да делује у тако постављеном систему. Његова је претпоставка да су тековине мирног развоја и постепене демократизације читавог европског континента уграђене у све институционалне механизме ЕУ а да је њена бирократија довољно упорна и довољно флексибилна у превазилажењу проблема различите природе и различитог интензитета.

Међутим, Гревијева визија зависи од исувише много променљивих величина да би се могло тврдити да је посве вероватна. Овде смо је навели као практично једини сценарио од пет које је Ховорт систематизовао у коме би ЕУ могла да (п)остане чинилац који одлучно утиче на догађаје и који креира реалност. Основно питање је зашто би други глобал-

ни чиниоци прихватили аргументе ЕУ да је управо њен нормативни дискурс најпогоднији за све? Да ли је њен ауторитет заиста неокрњен?

Развој догађаја у последњих неколико година заиста не иде на руку ЕУ. Сав јавни простор је готово искључиво посвећен питању кризе сувереног дуга. Фрикција унутар уније се јавила на исувише много места да би се сматрала кризом пролазног типа. Поделе на линији богати север – сиромашни југ, центар - периферија непреклапање чланства у Еврзони са чланством у ЕУ, непреклапање чланства у НАТО-у са чланством у ЕУ се одражавају на институционалну неодлучност и инертност, закаснела решења и општи утисак недораслости политичке структуре изазовима текућих проблема. На спољнополитичком плану можемо јасно уочити билатералне тенденције држава чланица попут наведеног примера Британије и Канаде или директних комерцијалних веза Немачке и Кине мимо брислеске администрације. Заједничке институције за спољну политику нису имале приметнијих успеха вредних помена.

Недостаци спољне политике ЕУ су најјаснији у региону Источне Азије, оном коме се предвиђа кључна улога наредних деценија. Поједини аутори су већ истакли драстичан раскорак између економских и политичких веза између ЕУ и Источне Азије репрезентавног на нивоу АСЕАН-а.⁴⁰ Различити институционални аранжмани који карактеришу ЕУ и АСЕАН готово потпуно поништавају нормативни утицај који би ЕУ волела да види у домену људских права. АСЕАН је организован по традиционалним принципима националне суверености и немешања, и не признаје јавне канале којима би се тај утицај вршио осим преко сопствене Међувладине комисије за људска права која има ограничене надлежности. ЕУ тренутно покушава да превазиђе ове проблеме тиме што је именовала сталног амбасадора при АСЕАН-у, Норберта Баса, да путем тзв. Појачаног партнерства ЕУ-АСЕАН кре-

40 Salvador Santino F. Regilme, Jr, „The Chimera of Europe’s Normative Power in East Asia: A Constructivist Analysis“, *Central European Journal of International & Security Studies*, March 2011, Vol. 5, Issue 1, p. 15. За детаљнију анализу односа ЕУ и Кине видети: Zhongqi Pan (ed.), *Conceptual Gaps in EU-China Relations: Global Governance, Human Rights and Strategic Partnerships*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.

ираног још 2007. покуша да оснажи међу-институционалне везе. Остаје чињеница да са стране ЕУ још није креирана консензуална база са којом би се у пуној мери иступило на политичко тржиште Источне Азије. Акциони план из Бандер Сери Бегавана (април 2012) донет са намером да ојача партнерство ЕУ-АСЕАН у периоду 2013-2017. политички нагласак ставља на хуманитарну помоћ те мисије трагања и спасавања на мору.⁴¹ Релевантан закључак за нас је да ова сарадња тече на нивоу два једнака партнера у којој ЕУ нема ефикасне могућности да свој нормативни склоп постави као тему разговора и тиме вредносно мења другу страну.

Најважнији ангажмани бриселске администрације задужене за спољну политику су били везани за рат у Сирији, ирански нуклеарни програм и Белорусију. Услед немогућности дејства кроз институције УН и непостојања консензуса око једностране војне акције ЕУ је кроз свој Савет за спољне послове којим председава Кетрин Ештон донела рестриктивније мере против владе председника Башара Ел Асада. До средине октобра око 180 особа и 54 правна лица имају забрану уласка у ЕУ, заједно са сиријском националном авио-компанијом.⁴² Непостојање консензуса се видело и у јавној осуди председника Белорусије Лукашенка, током марта месеца, у којој су одбиле да учествују Литванија и Словенија, из комерцијалних разлога.⁴³ Прву половину године је у знатној мери обележило и питање иранског нуклеарног програма. Прво је Савет за спољне послове 23. јануара најавио санкције према Ирану у виду забране трговине и транспорта сирове нафте, нафтних и петрохемијских производа, дијаманата, злата и других драгоцених метала те замрзавања златних резерви Ирана, са суспендованим дејством од 1. јула.⁴⁴ Ове акције нам пре свега говоре да је спољна политика ЕУ у највећој мери

41 *Bandar Seri Begawan Plan of Action to Strengthen the ASEAN-EU Enhanced partnership* (2013-2017) http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/129884.pdf, 05.12.2012.

42 Списак мера ЕУ против сиријских власти се може наћи на адреси: (http://eeas.europa.eu/delegations/syria/press_corner/eu_restrictive_measures/index_en.htm) 28.11.2012.

43 Rebecca Adler-Nissen, Julie Hassing Nielsen and Catharina Sørensen, *The Danish EU Presidency 2012: A Midterm Report*, Swedish Institute for European Policy Studies, 2012:1, p. 57.

44 Исто, p. 58.

реактивна и да нема делотворност при промоцији прокламованих принципа већ делује путем традиционалног директног притиска.

Да су и етаблирани принципи подложни ревизији можемо видети из интервјуа који је бивши британски премијер Тони Блер дао ББЦ-у 24. јуна ове године, у којем је истакао: „Погледајте широки замах историје. Због начина на који се свет данас мења – кроз величину Кине и Индије. Узмите земљу попут Индонезије – не знамо много о њој овде – али њена економија брзо расте; популација јој је три пута већа од немачке. У дугорочном смислу будућности света европске интеграције ће се наставити – свиђало нам се то или не. Важно је да будемо део тога јер ми – нас 60 милиона у малој острвској земљи – ако желимо да имамо утицај морамо то да урадимо кроз наша савезништва а једно од њих је Европска унија. Резон европских интеграција више није мир. То је моћ!“⁴⁵ Изјава, њен крај пре свега, сведочи да постоји схватање да се глобални односи заоштравају и да предстоји период конфронтације, макар и мирне, за који се треба спремити. Нормативна моћ више није довољна.⁴⁶

Закључак

На ширем континенталном плану зенит популарности ЕУ из ‘90-их је ствар далеке прошлости. Русија се није примакла унији, осим појачане економске размене; Турска се данас карактерише као регионална сила са аутономном спољном политиком; релативно мала земља попут Белорусије и даље стоји као опозит прокламованим идејама ЕУ. Са појавом кризе пре четири године ЕУ је, заједно са САД, погазила начела либералне економије дајући буџетски новац посрнулим предузећима. На страну да ли је то било економски оправдано, ти потези су урушили кредибилитет економског наратива који је брижљиво грађен деценијама. Колатерална штета таквих поступака је да спољни свет мало верује прокламованим идејама, анулирајући тако знатан део идеолошког капитала за који се веровало да је готово неограничен.

45 *Andrew Marr Show*, Interview with Tony Blair, 24th June 2012, <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics-18568772>, 15.10.2012.

46 Видети и: Марко Ковачевић, „Актерство и моћ Европске уније“, *Годишњаг Факултета политичких наука*, бр. 7/2012, стр. 145-163.

Унија је суочена са све оштријом конкуренцијом, како економском тако и политичком. У знатној мери је зависна од страних енергената, њена популација стари притискајући социјални модел државе благостања; уморила се од модела проширења у свом најближем окружењу. Упркос помацама ка јаснијој артикулацији спољне политике суочена је са готово сталним једностраним потезима држава чланица које „искачу“ из заједничког деловања. При свему томе, она готово да не располаже сопственим војним ресурсима вредним помена. Штавише, приликом ограничене интервенције против Гадафијевог режима морала се ослонити на америчке штапске ресурсе јер њени нису били довољни за ефективно командовање трупама на терену.

Дужни смо, на крају, да уочимо тензију између очекивања од ЕУ и њених перформасни на терену. Њена деликатна институционална комплексност све теже излази на крај са проблемима, како спољашњим тако и унутрашњим. Све чешћи позиви на фискалну федерализацију која би уклонила конструкциону грешку евра, те за чвршћу унификацију сопственог ангажмана у свету илуструју садашње структурне недостатке. У трећој години кризе чини се да су институционална решења постигнута и да се одмакло од финансијског понора а остаје да се у пракси утврди њихова делотворност. Шира адаптација на изазове 21. века захтева висок ниво стратешке визије, вероватно виши од оног након Другог светског рата. У супротном, принуђени смо да се начелно сложимо са Ховортовим закључком да ће „Европљани 22. века бити глобални мигранти, принуђени да раде ниско плаћене послове у метрополама Азије и Јужне Америке“.⁴⁷

47 Jolyon Howorth, н. д, р. 470.

Milan Igrutinovic
Goran Nikolic

GLOBAL POSITION OF EUROPEAN UNION –
POLITICAL AND ECONOMIC ASPECTS

Summary

Financial crisis made Europe to turn to introspection and revision of its own economic order and relations and consequently it weakened its will to analyze its status in the field of foreign politics. Enrollment of a growing number of states, above all, of China, India and Brasil into the world economic processes and resurgence of Russia in financial and military terms – the overall political-economic growth of these states has unavoidably led to a relative weakening of power of traditional Western powers. In this paper there is presented a quantitative analysis of current economic trends which are supportive of the thesis on the relative economic decline, along with presentation of an overview of the status of the EU in the field of foreign policy. In the paper there are also presented facts that a hitherto model of influence by projection of normative power has not given desired results nor it has provided opportunity for development due to a specific genesis and development of post-colonial and post-imperial world.

Key Words: EU, financial crisis, global factor, normative power

Литература

- A New Response to a Changing Neighbourhood: A Review of European Neighbourhood Policy*, Joint Communication by the high Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and the European Commission, Brussels, 25 May 2011.
- Adler-Nissen, Rebecca, Hassing Nielsen, Julie and Sørensen, Catharina, *The Danish EU Presidency 2012: A Midterm Report*, Swedish Institute for European Policy Studies, 2012.
- Bandar Seri Begawan Plan of Action to Strengthen the ASEAN-EU Enhanced partnership (2013-2017)*.
- Buchan, Alastair, *Change without War: The Shifting Structures of World Power*, Chatto & Windus, London, 1972.
- Вукчевић, Дејана М, „Европеизација националних спољних политика – идејни оквир“, *Национални интерес*, вол. 7, бр. 2/2011, стр. 9-28.
- Galtung, Johan, *The European Community. A Superpower in the Making*, Allen & Unwin, London, 1973.
- Grevi, Giovanni, “The Interpolar World: A New Scenario”, *Occasional Paper*, No. 79, EU-ISS, Paris, 2009.
- de Vasconcelos, Alvaro, *After Lisbon: The States of the Union*, EUISSI issues, No.31, 2010.
- Duchêne, François, „Europe’s Role in World Peace“, in Mayne, Richard (ed), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, Fontana, London, 1972.
- Duchêne, François, „The European Community and the Uncertainties of Interdependence“ in Kohnstamen, M. and Hager, W., *A Nation Writ Large? Foreign Policy Problems Before the European Community*, Macmillan, Basingstoke, 1973.
- Duke, Simon, „The European External Action Service: antidote against incoherence?“, *European Foreign Affairs Review*, 2012, 17(1), pp. 45-68.
- Economy, Elizabeth and Segal, Adam, „The G-2 Mirage“, *Foreign Affairs*, May/June 2009, Vol. 88, No.3, pp. 14-23.

- External and intra-European Union trade, Monthly statistics*, Issue 12/2011, EUROSTAT.
- IMF, *World Economic Outlook*, 2012.
- Kagan, Robert, *The Return of History and the End of Dreams*, Knopf, New York, 2008.
- Ковачевић, Марко, „Актерство и моћ Европске уније“, *Годишњаг Факултета политичких наука*, бр. 7/2012, стр. 145-163.
- Кораћ, Срђан и Булатовић, Александра, „Европско одбрамбено тржиште у настајању“, *Међународни проблеми*, Vol. LXIII, бр. 1, стр. 7–23.
- Levinson, Marc, ”U.S. Manufacturing in International Perspective”, *Congressional Research Service*, Washington, 2012.
- Lefebvre, Maxime and Hillion, Christophe, „The European External Action Service: towards a common diplomacy?“, *SIEPS European Analysis*, 6, 2010.
- Mallaby, Sebastian, „Europe’s Optional Catastrophe: The Fate of the Monetary Union Lies in Germany’s Hands“, *Foreign Affairs*, July/August 2012.
- Manners, Ian, “European Union ‘Normative Power’ and the Security Challenge,” *European Security* 15, no. 4 (December 2006), 405–421
- National Intelligence Council, *Global Trends 2025: A Transformed World*, Washington DC, November 2008.
- Norris, Floyd, ”Euro Survives, but Future Is in Doubt” *The New York Times*, October 25, 2012.
- Nye, Joseph and Keohane, Robert, *Transnational Relations and World Politics*, Harvard University Press, Cambridge, 1972.
- Pan, Zhongqi, (ed.), *Conceptual Gaps in EU-China Relations: Global Governance, Human Rights and Strategic Partnerships*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.
- Santino F. Regilme, Jr, Salvador, „The Chimera of Europe’s Normative Power in East Asia: A Constructivist Analysis“, *Central European Journal of International & Security Studies*, March 2011, Vol. 5, Issue 1, pp. 1-19.
- Stavis, Matina, ”EU Slashes Growth Forecasts”, *Wall Street Journal*, 7.11.2012.

- Stroß, Simon, „Programming financial instruments post-Lisbon: The European External Action Service and the new institutional architecture of EU external action“, Paper for the conference: *The European Union in International Affairs III*, 3-5 May 2012, Vrije Universiteit Brussel.
- Friedman, George, „Financial Markets, Politics and the New Reality“, *Stratfor*, 07.08.2012.
- Howorth, Jolyon, „The Euasa Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?“, *Journal of Common Market Studies*, Vol.48, No.3, 2010, pp.455-474.
- Hyde-Price, Adrian, „Normative power Europe: arealist critique“, *Journal of European Public Policy*, Vol.13, No.2, 2006, pp.217-234.
- Council Decision 2010/427/EU of 26 July establishing the organisation and functioning of the European External Action Service, *Official Journal of the European Union*, L201/30.
- Young, R., „Normative dynamics and strategic interests in the EU's external identity“, *Journal of Common Market Studies*, Vol.42, No.2, 2004, pp.415-436.

Овај рад је примљен 15. октобра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. децембра 2012. године.